
Setkání s Druhým / Meeting the "Other". International Summer Workshop, Praha 12. 9. – 14. 9. 2002

Michal Voříšek

Víme, jak to chodí při setkáních akademiků s jinými akademiky. Účastníci všelijakých konferencí by o tom mohli vyprávět a v českých historických kruzích na toto téma proběhla dokonce menší názorová různice. Vzájemná odlišnost badatele provokuje, obohacuje, může je pobavit (možná), ale zároveň stěžuje cestu k bezprostřednímu porozumění. Předběžná shoda odstraňuje zábrany, usnadňuje kooperaci, nebo také odzbrojuje a uspává. Obojí má výhody i nevýhody. Přesto nezbývá než učinit rozhodující volbu a vydat se jednou z těchto cest.

Organisátorky a organisátoři pražského letního workshopu Meeting the "Other" v čele s Luďou Klusákovou ze Semináře obecných a komparativních dějin při Ústavu světových dějin FF UK zvolili první variantu - což můžeme jen přivítat, neboť v Česku bude ještě dlouho důležitější provokovat, nežli uspávat. Na workshopu, který podpořila Universita Karlova a prestižní univerzitní asociace Europaeum, se v malé aule Karolina sešlo 12. a 13. září 2002 přes třicet historiků, sociologů a dalších společenských vědců z akademických institucí ve Finsku, Francii, Nizozemí, Polsku, Rumunsku, Velké Británii, a samozřejmě v České republice. Pořadatelé a pořadatelky pozvali badatele zakotvené v kontextu různých disciplín, paradigmatických směrů i národních diskursů a nabídli jim prostor pro vzájemnou konfrontaci východisek i výsledků práce, a zejména - což zdůraznila v uvítacím proslovu i L.Klusáková - pro diskusi.

Pojem Druhého nebo Jiného (l'Autre/ the Other) se v produktivních vrstvách historiografického diskursu uplatňuje přinejmenším po dvě desetiletí. V roce 1985 mu byla věnována jedna z hlavních sekcí Světového historického kongresu ve Stuttgartu, jak v zahajovacím příspěvku připomněl Miroslav Hroch. Jak vyplynulo ze shrnutí M.Hrocha, historikové tehdy pokládali za dvě strany mince "otherness" (1) otázku moci, autority a ovládnutí "jiného" jako podřadného, a (2) otázku vlastní identity jako místa bezpečného proti jinakosti. Jako třetí důležitý prvek figuroval v diskusích osmdesátých let (3) diachronní aspekt vztahu k jinému, tedy hledání "otherness" (jinakosti) ve vlastní minulosti. Jestliže se o "otherness" diskutuje i dnes, pak můžeme logicky předpokládat, že toto téma skrývá něco stále podstatného. Vzhledem ke skutečnosti, že jinakost byla zkoumána nejrůznějšími postupy a s nejrůznějšími akcenty, program workshopu rozdělil příspěvky poměrně citlivě do bloků spojených spíše problémy v pozadí nežli explicitními tématy nebo společným vyznáním víry autorů.

Dopolední blok 12.září 2002 byl věnován problému společenských hranic mezi Vlastním a Druhým v moderní a raně moderní evropské společnosti. Peter Becker z Evropského universitního institutu ve Florencii popsal dominantní znaky kriminologického diskursu v devatenáctém století. Obraz kriminálníka/zločince zařadil do kontextu "historické sémantiky asymetrických opic" (R.Kosseleck), jejichž pomocí moderní společnost definuje a účinně udržuje své hranice. Z tohoto hlediska je podle P.Beckera důležité, aby kriminologický diskurs pracoval se stereotypem zločince, který bude zároveň (1) bezezbytku demonisovaný a přitom (2) dostatečně diferencovaný, aby byl použitelný ve společenských technikách pověřených praktickou manipulací se zločinci a zejména prevencí. V 70. letech 19. století došlo k paradigmatickému posunu od moralisující a ethnografické perspektivy v diskursu o zločinu k medicínské a antropologické kriminologii. Začátek století viděl ve zločinci oběť iracionálního přístupu k životu (poživačnosti, alkoholismu, hazardu) a převrácení buržoasních morálních hodnot ve specifickém kulturním prostředí (symbolem je podsvětí, které klade veškerou plíši a důmyslnou dělbou práce do služeb zločinu); konec století naopak chápal zločince jako fyzicky i mentálně inferiorní bytost, jejíž osud předurčují především biologické dispozice. Hlavní funkce diskursu zůstaly zachovány, avšak změnil se provoz na hranici mezi normálním a patologickým (J.Link): zatímco morální a rozumovou zvrácenost bylo možné konvertovat, biologickou inferioritu lze nanejvýš zneškodnit či izolovat.

Daniela Tinková z pražské Fakulty humanitních studií představila výsledky několikaletého výzkumu změn v diskursu o zločinu na prahu evropské moderny. Přihlásila se ke konstruktivistickému paradigmatu, podle něhož kriminalita není projevem objektivní esence zločinnosti, nýbrž výsledkem cílevědomé i mimovolné společenské aktivity, která určuje hranice a podstatu zločinného i vztahy ke zločincům. Pojetí kriminality ve filosofickém a juristickém diskursu se v tomto světě stává klíčem k praktikám, jimiž jsou zločinci definováni, vytvářeni a manipulováni státní autoritou. D.Tinková popsala zrod moderní definice zločinu v josefinském Rakousku a v revoluční Francii pomocí tří transformací oproti definici ancien régime: (1.) Sekularisace - posun od morálně-náboženské definice zločinu, která spatřovala ve zločinu napadení posvěceného společenského řádu ke "společenské" definici, v níž je zločin proviněním proti společnosti, nebo přesněji proti jejímu legitimnímu vtělení: státu. Pozdější vývoj přinesl abstraktnější variantu nedotknutelné sekulární instance v podobě individuálních práv. (2.) Dekriminalisace některých zločinů (např. sebevraždy), která vzešla ze zásady,

že dodržování morálních zásad nemá být vynucováno násilím. Tento náhled znamenal zároveň výraznou kulturní relativizaci zločinu. (3) Medikalizace, jež preferovala vysvětlení zločinu mimovolnou biologickou "inklinací". Distinkce morální/amorální, potažmo legální/illegální, byla nahrazena distinkcí normální/pathologické. Všechny tři proměny ilustrují zrod moderní individuality a moderních podob moci v podmínkách krise staré legitimisace. Zároveň s nimi se ujala své role i nová podoba disciplinace lidského jedince, která vycházela z manipulace nově konstituovaného individua.

Alex Cowan představil svůj výzkum strategií, které se rozvinuly ve vztazích benátských patriciů k jejich konkubínám a nemanželským dcerám. Úzká societa benátských patriciů věnovala značnou pozornost nejen vytváření a udržování stupnice sociálních distinkcí, ale také pěstování rituálů, jimiž bylo možné individuální posici vylepšit (především dosáhnout způsobilost nemanželské dcery ke sňatku s patriciem). Protože sňatek dcery představoval cenný sociální kapitál (možnost navázat sociální aliance prostřednictvím příbuzenských svazků), nelitovali často otcové energie na uskutečnění takové nobilitace.

Jak vyplynulo z následné diskuse, rezervy v tomto přístupu k marginalisovaným skupinám se skrývají především za zdánlivě nevinou otázkou zobecnitelnosti výsledků. A to ve dvojitým smyslu: (1.) Při použití metodologie, která se v tolika bodech inspiruje přínosem M.Foucaulta jako naše příspěvky, lze mechanismy moci identifikovat pouze konkrétně - v místě, kde přímo působí; v tom je kouzlo diskursivní analýzy. Tím ale zároveň vyvstává otázka, zdali existuje něco více než soubor navzájem nesourodých othernesses - jinakost jako princip distinkce, významný znak určitého diskursu (např. evropského diskursu o kriminologii) nebo určité society (rodící se moderní evropské společnosti). (2.) Zejména ale vidíme, že naše pohledy na jinakost bývají jednostranné - chybí perspektiva samotného Jiného. Klíčová je zde otázka, jakým způsobem se v moderní vědě o zločinnosti odrážejí životní světy samotných zločinců - zbývá "delikventům" jako bytostem nějaký prostor v institucích (včetně vědy), jež byly stvořeny k jejich ponižení a manipulaci? Promlouvá k nám ze slovníků argotu, z protokolů o výsleších nebo z anamnéz delikvent nebo náš heterostereotyp delikventa? I zdánlivě důstojné a zajímavými možnostmi vzestupné mobility obdařené postavení žen v raně moderní benátské societě se zakládalo na posesivním vztahu mužů-patriciů k tělu dcery i konkubíny. Co tedy vlastně historici zkoumají mezi zvetšelými písemnostmi, které po sobě zanechali vítězové konfrontace dvou světů? K podobné otázce se znovu vrátily i další bloky programu.

V první části odpoledního bloku 12.září 2002 vyslechli účastníci a účastnice workshopu příspěvky, které se týkaly hledání hranic v současné evropské společnosti. Lorna Colberg Goldsmith Northumbrijské University se věnovala proměnám komunální sociální politiky v Newcastlu v šedesátých letech. Ve středu její pozornosti stály "problémové rodiny" a jejich střet s proměňující se podobou města (přestavby, asanace). Lze s jistým uspokojením konstatovat, že městská rada v Newcastlu na počátku 60.let přestala "nepřízřusobivé" rodiny za trest sestěhovávat do nejzanedbanějších domů (kdy to napadne i vybrané domácí obce, je ve hvězdách) a přešla k politice dobrého příkladu v sousedství a systematického terapeutického dohledu sociálních pracovníků. Na druhé straně zůstala ve vztahu k "problémovým" rodinám sociální politika i nadále manipulativní intervencí, která tyto rodiny nechápala jako rovnocenné partnery.

Marjaana Niemi z Tamperské university představila srovnání sociální politiky zaměřené na zaměstnané matky na počátku 20.století v Göteborgu a Birminghamu. Jedním z dominantních témat sociální politiky městských rad na počátku století byla vysoká dětská úmrtnost v chudých čtvrtích. Městské rady vycházely z odborných expertis, které v obou případech podávaly podobný výčet příčin; jednotlivé příčiny byly ovšem odlišně zváženy a zhodnoceny. Jak upozornila M.Niemi, žebříček sociálních zel pozoruhodně korespondoval s odlišnými normativními představami, ale i s praktickými problémy obou společností. Britský diskurs zdůrazňoval, že příčina vysoké dětské úmrtnosti souvisí s faktem, že nezodpovědné matky docházejí do zaměstnání kvůli ziskové představě mzdy a zanedbávají péči o děti. Ze švédské perspektivy je ovšem příčinou vysoké dětské úmrtnosti chudoba a nedostatečná zdravotní péče v dělnických čtvrtích - žena, která nepodporuje rodinný rozpočet vlastním výdělkem ze zaměstnání, je vlastně nezodpovědná. Odpovědná žena dochází do práce, zatímco obec pro její děti zajistí denní péči. Obě města měla odlišnou sociální politiku, která vycházela z protikladných premis, uzavřela M.Niemi. Obě města ovšem deklarovala, že premisy jejich sociální politiky jsou vědecké. A obě mohla tvrdit, že jejich politika byla správná a úspěšná - vždyť v obou městech dětská úmrtnost klesla!

Workshop pokračoval dalším blokem, který se věnoval klasické situaci setkání s jinakostí - střetu evropských a mimoevropských kultur. Diskuse k oběma sekcím byla spojena, což se ukázalo jako šťastný krok.

Rosanna Woensdregt z Leidenské university popsala specifické sémiotické pochody na rozhraní španělské koloniální kultury a kultury mixtécké šlechty v období po dobytí Amerik. Mixtécká šlechta se krátce po dobytí přihlásila ke kultuře kolonialistů - hlásila se ke katolicismu, používala křestní jména nejmocnějších Španělských vůdců, tituly "don" či "dona" a další výsady, evropské oblečení atd. Španělé naopak připustili mixtécké kodexy jako pramen majetkoprávních nároků, ačkoli z vyššího hlediska pokládali tyto kodexy za produkt uctívání ďábla. Strategii mixtécké nobility lze popsat pomocí pojmu mimikry, jak s ním pracuje soudobá postkoloniální teorie: ačkoli do koloniálního právního systému vstupovala zdánlivě plně funkčně a bezpříznakově, ve skutečnosti sledovala symbolickou interakci v diskursu dobyvatelů vlastní cíle. Díky živé akomodaci a improvisaci místní elity se tak ustavila nová mocenská rovnováha, v níž sice byla dekonstruována božská autorita původní mixtécké nobility (yya), avšak tato šlechta se udržela jako vrstva lokálních landlordů (cacique) podřízených španělským koloniálním autoritám.

Patrně nejpodnětnější příspěvek workshopu přednesla na konci prvního dne Lea Zuyderhoudt. Věnovala jej současným limitům a budoucím možnostem historiografie severoamerického kmene Černožců. Toto téma charakterizovala jako

problém situace, kdy setkání s Druhým popisuje Druhý: monopol na historii amerických Indiánů (původních obyvatel Ameriky) totiž doposud drží dominantní "bílá" americká historiografie. V její interpretaci se minulost Indiánů stává buďto souborem a-historických mýtů (příběhů o předcích) nebo záležitostí jediné epizodní role v dávném příběhu bílé Ameriky: Indián jako muž - préríjní jezdec. V této historii chybí ženy, chybí v ní sociálně historická dimenze, chybí i kontinuita s přítomností. Jasný kontrastní obrázek dává srovnání s dějinami amerických přistěhovalců, jak jsou popisovány v dominantním diskursu: zde nechybí ani sociálně historické informace, ani zdůraznění, že současné minority jsou legitimními dědici a pokračovateli přistěhovalců.

Dilema dějin psaných Druhým pokračuje i poté, co běloši přestali fyzicky útočit na samotnou existenci domorodých dějin. Dnes sice nejsou - jako na přelomu 19. a 20. století - indiánské děti masově násilím odváděny do vzdálených internátů, kde by byly izolovány od mateřské kultury, překřtěny bělošskými jmény a kde by nesměly hovořit mateřským jazykem. V devadesátých letech dokonce vyrazili do rezervací dobrovolníci z universit, aby znovu rozšířili znalost starých indiánských příběhů. Jenomže jejich intervence přinesla další narušení symbolického řádu, které mělo zhoubné sociální důsledky (podle názoru kmenových starších přímo vedlo k nárůstu sebevraždnosti v rezervacích). Kultura Černonožců má vlastní logiku, vlastní stavbu i vlastní kategorie. Lidé bez znalosti konkrétního protokolu pro vyprávění (často také bez znalosti černonožského jazyka) se jednoduše nemohou podílet na pěstování historie kmene. Co si ostatně počnou vzdělanci odchovaní západní kulturou v prostředí, kde se o některé "historické" příběhy pečují jako o živé bytosti, aby nezaknily, zatímco jiné příběhy - písně přicházejí samy a kde se příběhy dělí na ceremoniální a mimoceremoniální, podle posluchačstva i okruhu oprávněných vypravěčů? V tomto světle se jeví dosavadní historiografie Černonožců jako fatálně nedostatečná. Různé standardy jinakosti, které demonstruje americká kultura ve vztahu k přistěhovalcům a Indiánům, jsou morálně i intelektuálně nepřijatelné, stejně jako tendence psát dějiny Druhého bez pronikavé znalosti jeho vlastní kultury.

V diskusi se přítomní záhy soustředili právě na úlohu společenské vědy při setkání s jinakostí. Ve své primární diskursivní funkci mohou být historička či historik chápáni jako ti, kdo zprostředkují, dost možná i ruší jinakost v minulosti určité society. Avšak právě mezní situace, o kterých hovořily odpolední referáty 12.zář, ukazují, že Druhý nemusí o zásah "vědců" vůbec stát. Inspektory sociálního úřadu do "problémových" rodin nikdo nezve - a nikdo nezve ani historičku, historika, anthropoložku či anthropologa do marginalisovaných etnických komunit. Jak se poučili potomci středoamerických Mixtéků, anthropoložky a anthropologové často přijdou, a zase odejdou zpět do měst, aby tam sepsali své esoterické zprávy na základě odtažitých teorií a v angličtině, které nikdo z místních obyvatel nerozumí. Snadno se může stát, že do "národního" archivu nejsou vpuštěni místní obyvatelé, kteří nemají dostatečně vznešené povolání (třeba studentů historie se státním stipendiem), aby se směli zajímat o dokumenty z vlastní minulosti. Asi národ ani jeho historie nejsou pro všechny. O tom by severo- i středoameričtí Indiáni (a nejen oni) mohli vyprávět. Co potom ale historičky a historikové nabízejí svým Druhým kromě toho, že kradou a mrzačí jejich příběhy? "Objektivitu" která preferuje vlastní diskursivní provoz před životními světy lidí, kteří jsou jí podrobeni, ať už jde o "problémové rodiny" nebo o "divochy"? "Vědu", jež prokázala, že dokáže legitimisovat každý politický nárok, který na ni vynesou mocní (srv. případ městské sociální politiky)? Nebylo by správnější nechat prostě Druhé na pokoji?

Většina diskutujících se shodla, že svým Druhým současná historička či historik dluží soustředěnou snahu pochopit a respektovat významy, které přikládají své minulosti. Již nelze dále psát dějiny "o Druhých bez Druhých", možná nejspornější je psát jejich dějiny pro ně. Sami sobě dluží dnes historičky a historici více než jindy odpověď na otázku proč, s jakými cíli a s jakým oprávněním se zajímají o minulost, která představuje jejich hlavního Druhého.

Dopolední blok 13.zář 2002 byl zasvěcen setkání s Druhým v procesu evropských migrací. Jean-François Berdah z University Toulouse II le Mirail se věnoval proměně francouzské imigrační politiky od ancien régime do poloviny 20. století. Konkrétní úprava práva na získání občanství kolísala ve sledovaném období od zásady ius sanguinis k zásadě ius soli, avšak řídila se především momentálními zájmy populační politiky. Proto zejména platilo, že i v obdobích se zpřísněnou přistěhovaleckou legislativou mohly být podmínky pro pobyt cizinců na francouzském území dosti příznivé. Poprvé na konci 19.století zasáhly do vývoje výrazněji také domácí xenofobní nálady. Halina Parafianowicz z University v Białymstoku hovořila o obrazu Ameriky v meziválečném Polsku na pozadí celé Střední Evropy. Tento obraz byl silně idealisovaný, a je zajímavé, že na jeho vzniku se podílel jak nedostatek informací - zejména u první vlny polských emigrantů do USA - tak naopak i (často řízený) příval informací nových. Velký vliv měla jak vyprávění polských emigrantů, tak charisma některých výjimečných osobností doma (I.Paderewski, T.G.Masaryk) i v USA (zejména prezident Wilson). Obraz USA formoval rovněž import propriet konsumního způsobu života a pokročilých forem kapitalistické ekonomiky (film, technické vynálezy a další). Přestože politika izolacionismu přinesla rozčarování - a obraz sobeckého Strýčka Sama s kapsou plnou peněz - lze pozitivní obraz USA pokládat za dominantní představu v polském meziválečném diskursu. Chantal Bordes-Benayoun z CRNS vystoupila s rozбором pojmu diaspora jako nástroje analýzy současných migračních procesů. Konstatovala, že tento pojem dokáže pracovat s několika rozměry napětí ve vztahu k Druhým. Diaspora se definuje v konfrontaci - distanciaci i přibližování - se dvěma typy Druhých: (1) s hostiteli, Druhými, kteří jsou geograficky blízcí, avšak stojí mimo komunitu, a (2) s Druhými v rámci komunity, kteří jsou však odděleni geografickou či kulturní hranicí. Identita "sefardského Žida z Marseille ve Francii" skrývá pozoruhodně mnoho variant dalšího rozvoje. Proto se diaspora uplatňuje i jako Kampfbegriff v pozdně moderních politických zápasech, kde identita představuje jeden z neúčinnějších mobilizačních prostředků.

Příspěvky přednesené v dopolední sekci 13.září měly silný podtext politických dějin - zajímaly se o práci s obrazem Druhého ve jménu určitých krátkodobých (především mocenských a ekonomických) cílů. V následující diskusi participantky a participanté hledali výhody a meze takto orientovaného zkoumání. Perspektiva dějin politiky vykazuje vytříbený cit pro úmyslně šířený obraz ("amerikanisace" střední Evropy a propaganda meziválečných USA). Dovoluje nám tak ocenit také funkce pozitivního (!) obrazu Druhého. Pečlivě registruje možnosti vědomě přijímat (imigranti ve Francii) či nepřijímat (diaspora) identitu hostitele a volit - popřípadě balancovat - mezi alternativními centry identity. Mimo dosah historikova pohledu však často zůstávají dlouhodobější mentální struktury (obrazy), které zůstávají pod povrchem politické konjunktury, jako jsou např. autostereotypy zkoumané komunity. Nesnadné je také stanovit, nakolik je politika systémem, který racionálně sleduje vlastní cíle, a nakolik naopak zůstává ve vleku populárních návalů xenofobie a šovinismu. Politika může tak nakonec snadno působit jako zmatená a bezkonceptní aktivita, kterou je marné racionálně vysvětlovat nebo zkoumat.

Další dva bloky workshopu organisátoři zasvětili příspěvkům, které zkoumaly jinakost v rámci Evropských regionů. Na tomto poli plní funkci mnohovýznamových dělítek mezi Vlastním a Druhým geografické osy (Východ - Západ, Sever - Jih) a geografické hranice.

Floris van Nierop z Amsterdamské university zahájil blok příspěvkem o vztahu mezi srbskou diasporou v habsburské monarchii a obyvatelstvem vlastního rodičího se srbského knížectví. Zatímco diaspora disponovala etablovanou elitou, srbské obyvatelstvo knížectví bylo převážně rolnické. Rozpor mezi sociálním složením, kulturní orientací i politickými cíli těchto dvou skupin se nepřímo promítl i do dobových sporů o podobu národního jazyka a do formování moderní srbské národní identity. V pozdějších interpretacích se "konservativní" srbské intelektuály z monarchie proměnili ve vzorového Druhého - v obraz odcizených, povýšených učenců. Janette Sampimon z téže university představila svůj projekt výzkumu počátků moderní bulharské národní identity. Demonstrovala, že v prostředí řecké či francouzské kultury se formovala první generace intelektuálů, kteří se hlásili k bulharské identitě - ačkoli sami psali řecky, popř. jinými jazyky. Hana Sobotková z pražské University Karlovy potom srovnala obraz Balkánu v devatenáctém století ve francouzském a v českém publicistickém diskursu. Oba diskursy se shodně zabývaly definováním civilizační hranice mezi "Evropou" a "Balkánem" (jako Druhým) ze západoevropské perspektivy. Postoj k Balkánu jako fenoménu se přitom odvíjel od autorova postoje k modernisaci: H.Sobotková rozdělila povšechné obrazy Balkánu na ty, které vycházejí z kritiky zaostalosti, nebo naopak na obrazy zračící sentimentální stesk po mizející tradiční societě. Z výzkumu publicistických obrazů Balkánu vyplývá, že Francouzská veřejnost (již tradičně) zdůrazňovala svou civilizační nadřazenost nad Balkánem, politicky přitom vycházela z filhellenismu a z pragmatické ochrany osmanské říše. Česká veřejnost se naopak ztotožňovala s perspektivou non-dominantních etnik v rámci mnohonárodní říše a na Balkánu se zajímala zejména o emancipující se slovanská etnika.

Charlotte Alston poté představila konkrétní případ budování obrazu Druhého: antibolševickou kampaň, kterou po ruské revoluci 1917 organizovala skupina publicistů kolem Harolda Willamse. H.Williams a další použili širokou paletu metod od ovlivňování veřejného mínění přes organizování demonstrací až po konsultace s politiky. Váhu jejich argumentům měla dodat i pečlivě budovaná autorita expertů. Jak upozornila Ch. Alston, v různých prostředích bylo třeba sáhnout k různým argumentům: k alegorickým výrazům (Bolševici = Antikrist) nebo naopak k nekomentovanému osobnímu svědectví emigrantů či k obrazu šířícího se mezinárodního nebezpečí bolševismu. Úspěch tohoto snažení byl neúplný. Informace kroužku kolem Harolda Willamse sice úspěšně zasáhly široký okruh veřejnosti, ale na druhou stranu jako zdroj normativních soudů se kroužek jednoznačně neprosadil. Carlos Reijnenz Leidenské university na závěr bloku představil svůj pohled na meziválečný český obraz Němců a Slováků. V úvodu svého příspěvku konstatoval, že stereotyp Druhého nemusí být koncipován pouze negativně, nýbrž že Druhý může být rovněž spojencem nebo přítelem. Ostatně je na místě otázka, zda právě hostilní obraz Druhého není nejkonstruktivnějším příspěvkem k budování vlastní identity. C. Reijnen navrhl tezi, podle níž české obrazy Němců a Slováků byly v mnohém komplementární. Němci představovali především pouto s historickou minulostí státu, Slováci měli být základem státu nově budovaného. S Němci se diskurs vyrovnával v kontextu otázek evropského Západu a civilisace; ve Slovácích viděl připomínku emocionální - také původní, čisté a nezkažené - stránky vlastní povahy a jejich místo situoval do kontextu svého poměru k Východu.

Diskuse po obou blocích se opět věnovala vztahu diskursu k implicitnímu či explicitnímu politickému pozadí zkoumaných obrazů Druhého. Z obecnějšího hlediska tím byl nastolen problém interpretace významu, který smíme přikládat formálním či diskursivním hranicím: ti, kdo píšou o Balkánu, mohou tak činit, aby zdůraznili svou odlišnost ("civilisovanost"), ale také aby se pokusili Balkán inkorporovat "do Evropy". Postoj k Druhému, který se jeví být pouze otázkou diskursivních preferencí (např. srbské jazykové spory), může odrážet povýšecí materiální společenské vztahy mezi různými skupinami. V dalších případech je konstrukce Druhého přímo instrumentalisována: ať už pro konkrétní politické cíle (podporovat intervenční politiku), nebo s úmyslem vytvořit základní identitu nového státu. Potom se dominantní stává otázka plurality významů, která nastavuje limity historiččiny či historikovy práce. Problémem je nejen vybrat dostatečně reprezentativní, nebo naopak přesně omezenou pramennou základnu; zpochybněna může být jednoznačnost jakýchkoli badatelských interpretací ve světě, kde spolu soupeří konkurenční politické koncepce. Lze například Slováků ve státě, který se hlásí k "československému" národu, ještě definovat jako Druhého, nebo je to již náš Vlastní? Lze hovořit o "obrazu" Němců, jestliže se mluvčí někdy vyjadřují zcela paušálně a jindy diferencují řadu skupin, k nimž mluvčí zaujímá nestejné politické postoje?

Workshop Meeting the "Other" přinesl účastníkům mnoho podobných otázek. V jistém smyslu lze dva dny diskusí, které mu byly vyměřeny, chápat především jako úspěšnou dílnu na otázky, které si účastnice a účastníci odváželi zpět ke svým výzkumům, aby jimi rozšířili či korigovali vlastní badatelskou perspektivu. Odpovědi budou asi muset hledat sami. Porovnáme-li průřez otázkami, s nimiž byli účastnice a účastníci workshopu konfrontováni, s trojicí hlavních motivů (autorita, identita, minulost), již v diskusích osmdesátých let o otherness identifikoval Miroslav Hroch ve svém úvodním příspěvku, je tematická shoda přinejmenším podivuhodná. Lze si ale povšimnout rovněž významného rozdílu: výrazného posunu k zájmu o metodu zkoumání. Otázky, které na workshopu padly, ilustrují příklon k úvahám o metodě, o její gnoseologické přiměřenosti, ale také o její morální legitimitě. Ilustrují názorně obrat k sebereflexi, který evropské společenské vědy prodělaly v posledních desetiletích. V českém kontextu ovšem znamenají tyto otázky více: nejen, že zmíněný obrat ve společenských vědách ilustrují, také jeho impuls přinášejí mezi české akademičky a akademiky. Proto byla nejvýraznějším nepřijemným překvapením workshopu mírná převaha zahraničních hostů nad "domácími". Postrádal jsem především hojnější účast českých studentek a studentů, kteří si zde mohli bezbolestně - a zdarma - otestovat kulturu mezinárodní akademické komunikace. Nu což, třeba je jejich profesorky a profesori pošlou příště.

"Irresistible Otherness? Criminological Discourse, Police Practices, and Criminal Identity in 19th Century Germany."

"The Social and Cultural Change and the Transformation of the Concept of the Criminal in the Age of Reason (17th - 19th Centuries)."

Tyto státy posloužily jako vzor řadě dalších úprav.

Pomím zde povinnou sekvenci pramenné kritiky: je nutno posoudit, zda zkoumaný diskurs reflektuje také sociální praxi, například zda kriminologický diskurs odpovídá reálnému fungování justičního mechanismu (které v některých ohledech předbíhalo transformaci právního systému), nebo zda vyjadřuje názor veřejnosti, ať už ji definujeme jakkoli.

"The Problem of 'Problem Families': Managing Housing and Tenants in Newcastle in the 1960's."

"Factory Mothers: Discourses on Poverty Motherhood and Women's Work in Swedish and British Cities (c. 1900 - 1920)."

"Symbolic Interaction and Mimicry in the Mixtec Coast."

"Re-Conquering Blackfeet History: 'Self' and 'Other' in Blackfeet Historiography and Education."

"The French Melting Pot: Immigration and Citizenship in the 19th and 20th Century."

"Americanization of Interwar Poland and Spreading the American Dream in the Central and Eastern Europe."

"The Diaspora: A Model for Analysis of Contemporary Migrations?"

"Gentlemen and Upstarts: Mutual Images of the Serbs in the South Hungarian Lands and Those in the Nascent Serbian Principality."

"The Shift from Hellenisation to the Formation of a Bulgarian Identity Among Intellectual Bulgarians in the 19th Century."

"Czech and French Images of Balkans: Frontiers Within Europe, Modernity, Religion and Identity."

"Harold Williams (1876 - 1928) and His Circle: Aspects of English View on the Russian Revolution."

Podobnou strategii známe i z působení E. Seton-Watsona.

"'Strangers from Within': Czech Images of the Germans and Slovaks in the Interwar Period."

Čímž nemá být řečeno, že Němci byli pokládáni pouze za ztělesnění Západu nebo jeho zprostředkovatele - mohli být stejně tak jeho antithesí (Masarykova koncepce theokracie) nebo šancí demonstrovat kulturu civilisovaných menšinových práv v mladém státě.

C.Reijnen upozornil na rozlišení mezi Němci prusko-německými, rakouskými a německou menšinou v ČSR.

Michal Voříšek